

*Л.Є.Момотюк,
к.е.н., доцент,
Національна академія
статистики, обліку та аудиту*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

Постановка проблеми. Рахунки Системи національних рахунків (далі – СНР) та відповідні макроекономічні показники є основним засобом розроблення макроекономічної та грошово-кредитної політики держави. Також, СНР, яка дає можливість отримувати достовірну, докладну, аналітично орієнтовану інформацію, необхідну для макроекономічного аналізу та прогнозування, використовується в Україні для розроблення заходів щодо вдосконалення бюджетної політики, підвищення якості управління державними та місцевими фінансами, формування грошово-кредитної та валютної політики, зміцнення фінансової стабільності, урегулювання стану платіжного балансу та в цілому для характеристики економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам створення, розвитку та функціонування СНР присвячені праці вітчизняних вчених та практиків: Герасименка С.С. [1], Головка В. А. [2, 3], Манцурова І.Г. [4], Моторина Р.М. [5], Нікітіної І. М. [1] та інших. Однак недостатньо дослідженими в теоретичному плані залишаються питання, пов'язані з необхідністю удосконалення методологічних основ оцінювання фінансової діяльності в Системі національних рахунків.

Метою статті є удосконалення методології складання фінансового рахунку у Системі національних рахунків.

Для аналізу руху фінансів особливе значення має інформація рахунків нагромадження (рахунок капіталу, фінансовий рахунок) та дані про фінансові потоки. Звіти про фінансові потоки дають деталізоване уявлення про фінансові активи і пасиви, що характеризують відносини між секторами економіки, а також про

фінансові потоки між цими секторами та нерезидентами, які відображаються за фінансовим рахунком. Для аналізу руху фінансів, у першу чергу, використовується інформація рахунку капіталу, який складається за сектором нефінансових корпорацій, сектором фінансових корпорацій, сектором загального державного управління, домашніх господарств та некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. В рахунку капіталу відображається рух та використання різних видів інвестицій у нефінансові активи – основні й оборотні. Таке інвестування змінює вартість основного капіталу, запасів матеріальних оборотних коштів, різних цінностей, що дозволяє отримати показник чистого кредитування (тобто здатність інституційного сектору до фінансування) або чистого запозичення (обсяг коштів, які отримані від інших одиниць). Показник чисте кредитування / чисте запозичення характеризує фінансово-економічний стан країни, оскільки він показує обсяг ресурсів, які держава надає іншому світу або, навпаки, отримує від іншого світу.

Якщо проаналізувати динаміку показників рахунку капіталу в 2005–2011 рр. (рис. 1), то можна зробити висновок, що в цілому Україна є позичальником (за винятком 2005 та 2009 рр., коли показник чистого кредитування склав 13156 млн грн та 516 млн грн відповідно). Так, показник чистого запозичення становив у 2006 р. 7745 млн грн, у 2007 р. він зріс до 26086 млн грн, у 2008 р. – до 67387 млн грн, у 2010 р. становив 791 млн грн, а в 2011 р. знову зріс до 60830 млн грн. Аналіз структури показника чистого кредитування / чистого запозичення показує, що в 2005–2011 рр. найбільше ресурсів запозичали сектор загального державного управління та нефінансові корпорації, найбільшими кредиторами виступали домашні господарства та фінансові корпорації, а невеликими кредиторами – некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства. У 2009–2011 рр. ця тенденція поглиблюється, запозичення нефінансових корпорацій зростають, і продовжують зростати кредитні ресурси сектору домашніх господарств, а фінансові корпорації із кредиторів (30,5 млрд грн у 2010 р.) стають позичальниками (–2,6 млрд грн у 2011 р.).

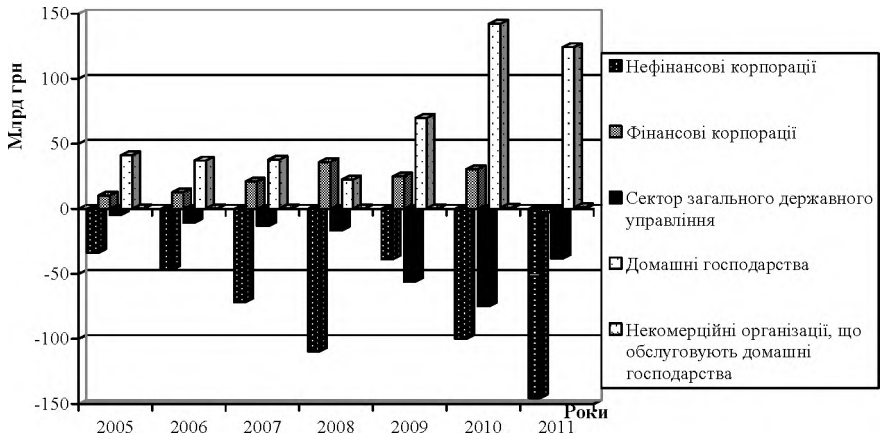

Рис.1. Динаміка показників чисте кредитування (+)/чисте запозичення (-)

Одним із найважливіших рахунків СНР є фінансовий рахунок, який відображає операції з фінансовими активами та зобов'язаннями, що здійснюються між інституційними одиницями національної економіки (резидентами) і між резидентами й іншими країнами світу (нерезидентами), а також показує роль окремих фінансових інструментів у цих операціях. Державним комітетом статистики України були розроблені та затверджені наказом від 16.02.2004 р. № 112 Методологічні положення щодо складання фінансового рахунку.

З метою забезпечення ідентичності складових фінансового рахунку у зазначених положеннях розроблено, по-перше, правила відображення фінансових операцій та їх обліку, визначено відмінність фінансових активів від нефінансових та зміни у фінансових активах, що не є операціями; виокремлено умовні фінансові активи, а також правила ведення обліку похідних фінансових інструментів; по-друге, класифікацію фінансових інструментів.

Фінансовий рахунок СНР складається з семи основних категорій фінансових інструментів, в основу класифікації яких

покладено взаємовідносини кредитора й позичальника, а також критерій ліквідності цих інструментів. Водночас виникає необхідність вдосконалення класифікації інструментів фінансового рахунку, правил відображення операцій у фінансовому рахунку, а також забезпечення надійності визначення фінансових активів та зобов'язань інституційних секторів економіки.

Аналіз динаміки показників фінансового рахунку показує, що в 2005 та 2009 рр. мало місце чисте кредитування, тобто залишок коштів у вигляді чистого заощадження, а в 2006, 2007, 2008, 2010 та 2011 рр. спостерігалася нестача фінансових ресурсів (чисте запозичення). Однак поглиблений аналіз показує, що навіть у 2009 р. держава була позичальником, хоча за підсумками року вона кредитувала нерезидентів (інший світ) в невеликому обсязі (516 млн грн). Якщо поррахувати різницю між фінансовими активами та фінансовими зобов'язаннями, то балансує стаття фінансового рахунку вказує на чисте запозичення в 2009 р. в обсязі 5909 млн грн, тобто держава фактично є боржником. Різниця між чистими активами і чистими зобов'язаннями (ЧК / ЧЗ) є своєрідним індикатором результативності національної економіки. Показники ЧК / ЧЗ у рахунку операцій з капіталом та у фінансовому рахунку мають бути однаковими.

Однак на практиці мають місце невідповідності між показниками ЧК / ЧЗ, що вимірюються з позиції нефінансових рахунків і у фінансовому рахунку (2005 р. – 959 млн грн, 2006 р. – (–555) млн грн, 2007 р. – 5940 млн грн, 2008 р. – (–4601) млн грн, 2009 р. – 6425 млн грн, 2010 р. – 11028 млн грн, 2011 р. – 12254 млн грн). Величина цієї різниці показує міру надійності національних рахунків. Тобто на практиці мають місце похибки спостережень, які в основному відповідають статті “Помилки та упущення” платіжного балансу. Внесок окремих інституційних секторів у загальну статистичну розбіжність у 2005–2011 рр. наведено в табл. 1. Дані таблиці 1 свідчать про значну незбалансованість у 2005 р. за секторами S.12 “Фінансові корпорації” та S.13 “Сектор загального державного управління” та в 2009 р. – за секторами S.11, S.12 та S.13. Так, у 2009 р. за сектором нефінансових корпорацій обсяг запозичень у рахунку капіталу оцінювався в 38,8 млрд грн, тоді як у фінансовому рахунку він складав 61,8 млрд грн.; запозичення

сектору державного управління оцінювалися, відповідно, в 55,9 млрд грн та в 36,7 млрд грн. У 2011 р. найбільша незбалансованість спостерігалася за сектором S.12: обсяг запозичень у рахунку капіталу оцінювався в 2,6 млрд грн, тоді як у фінансовому рахунку він складав 5,1 млрд грн.

Таблиця 1
**Основні показники фінансового рахунку України
 в 2005-2011 рр.**

(млн грн)

Роки	Уся економіка			Сектори							
	ЧК/ЧЗ у рахунку капіталу	ЧК/ЧЗ у фінансовому рахунку	Статистична розбіжність	S.11		S.12		S.13		S.14	
ЧК/ЧЗ у рахунку капіталу				ЧК/ЧЗ у фінансовому рахунку	ЧК/ЧЗ у рахунку капіталу	ЧК/ЧЗ у фінансовому рахунку	ЧК/ЧЗ у рахунку капіталу	ЧК/ЧЗ у фінансовому рахунку	ЧК/ЧЗ у рахунку капіталу та фінансовому рахунку	ЧК/ЧЗ у фінансовому рахунку	
2005	13156	12197	959	-33752	-30816	10155	-3212	-4750	-1451	1151	
2006	-7745	-7190	-555	-47042	-52187	12576	-15017	-10474	-7215	1141	
2007	-26086	-32026	5940	-71818	-78938	20873	-17899	-13335	-9335	1130	
2008	-67384	-62783	-4601	-109585	-113656	35994	-40486	-16624	-12387	1195	
2009	516	-5909	6425	-38765	-61795	24927	-22357	-55938	-36360	48296	
2010	-791	-11819	11028	-99752	-102163	30508	23251	-74865	-75630	142289	
2011	-60830	-73184	12254	-145487	-153682	-2574	-5066	-38292	-39472	124282	

Швидкі темпи розвитку економіки, посилення глобалізаційних тенденцій у сфері фінансів вимагають постійного перегляду та внесення змін до системи національних рахунків. При розробленні основних напрямів подальшого розвитку СНР автором запропоновано впровадження в класифікації фінансових інструментів фінансового рахунку похідних цінних паперів із визначенням підходів до їх обліку, перегляд СНР відповідно до рекомендацій СНР-2008, у т.ч. у частині визначення вартості послуг фінансових посередників, та продовження робіт у напрямі забезпечення якості статистичної інформації, що використовується для складання кварталних та річних фінансових рахунків.

Так, останнім часом особлива увага приділяється дослідженню та методологічному забезпеченню статистичного відображення одного з найскладніших компонентів фінансового рахунку – похідних цінних паперів. Це пов'язано з тим, що існують

особливості їх випуску та обігу, а також права на придбання чи продаж протягом терміну, визначеного договором. Для удосконалення статистичної оцінки похідних цінних паперів МВФ розробив документ під назвою “Статистичне вимірювання похідних фінансових інструментів”, який був прийнятий на сесії Статистичної комісії в 1999 р. На виконання вимог цього документа в класифікації фінансових інструментів фінансового рахунку було запроваджено окремий інструмент: F.7. “Похідні фінансові інструменти”.

Дослідження відображення похідних фінансових інструментів на основі нових міжнародних стандартів діяльності з їх вимірювання дозволяє зробити такі висновки:

1) похідні фінансові інструменти можуть бути визначені як такі, що прив’язані до конкретного фінансового інструменту, показника чи товару, за допомогою яких конкретні фінансові ризики можуть виступати як самостійний предмет купівлі-продажу на фінансових ринках;

2) біржові та позабіржові фінансові інструменти розцінюються як фінансові активи. Для обчислення вартості будь-якого похідного фінансового інструменту необхідно, щоб базова ціна була чітко визначена. За відсутності визначеної ціни продукту, що лежить в основі похідного фінансового інструменту, він не може бути оцінений, не може розглядатись як засіб збереження і, відповідно, не може розцінюватись як фінансовий актив;

3) процентні свопи та форвардні процентні угоди розглядаються як фінансові активи, а чисті наявні виплати за цими контрактами класифікуються як фінансові операції, а не як потоки доходів від власності, як це рекомендовано в СНР 1993 р.;

4) оскільки похідний фінансовий інструмент розглядається як фінансовий актив, його застосування є операцією, яка повинна враховуватися навіть у випадках поставки активів, що лежать в їх основі.

5) похідні фінансові інструменти розглядаються як окрема категорія інструментів фінансових активів у національних рахунках, а також як окрема функціональна група платіжного балансу, що відображає їх особливості.

Подальше вдосконалення та розвиток фінансового рахунку СНР базується на новій версії Системи національних рахунків 2008 р., яка представляє собою адаптовану версію СНР 1993 р. Для

відображення фінансового сектору до СНР–2008 рекомендується, в першу чергу, внести зміни щодо поглибленого розгляду та деталізації фінансових послуг. Насамперед це стосується удосконалення методології вимірювання послуг фінансових посередників, алгоритм якої зображено на рис. 2. Вимірювання послуг фінансових посередників можна здійснювати також непрямим методом – як різницю між відсотками, що отримують і виплачують фінансові посередники. У СНР–2008 непрямий метод обчислення вартості послуг фінансового посередництва був уточнений з урахуванням досвіду, отриманого в ході впровадження СНР–1993.

Розрахунок вартості послуг фінансових посередників для операцій з позиками і депозитами здійснюється окремо. У першому випадку ці послуги обчислюються шляхом множення середнього залишку позик за звітний період на різницю між ставкою відсотка за позиками і базисною відсотковою ставкою, а у другому – шляхом множення середнього залишку депозитів за звітний період на різницю між базисною відсотковою ставкою і ставкою відсотка за депозитами. Загальна величина послуг фінансових посередників дорівнює сумі послуг фінансових посередників за операціями з позиками і з депозитами. Розрахунок вартості послуг фінансових посередників проводиться для операцій з позиками і депозитами в рамках кожної групи фінансових посередників та для кожного інституційного сектору.

Національним банком України, починаючи з 2009 року, було здійснено перехід до складання фінансового рахунку з квартальною періодичністю. НБУ складає квартальні фінансові рахунки відповідно до міжнародних стандартів, на основі розроблених ним методологічних засад складання квартальних рахунків. Цей процес включає: а) накопичення даних із первинних джерел; б) компіляцію показників та балансування даних; в) поширення інформації.

Успішність складання і квартальних, і річних фінансових рахунків залежить від якості первинної інформації, яку отримують із основних та додаткових джерел. Основними джерелами цієї інформації є грошово-кредитна статистика, статистика державних фінансів, платіжного балансу й міжнародної інвестиційної позиції, що відображають фінансові зв'язки сектору фінансових корпорацій, сектору загального державного управління та нерезидентів.

Додаткові джерела отримання даних стосуються секторів нефінансових корпорацій та домашніх господарств, які не підлягають суцільному спостереженню і їх дані неможливо повністю охопити та деталізувати.

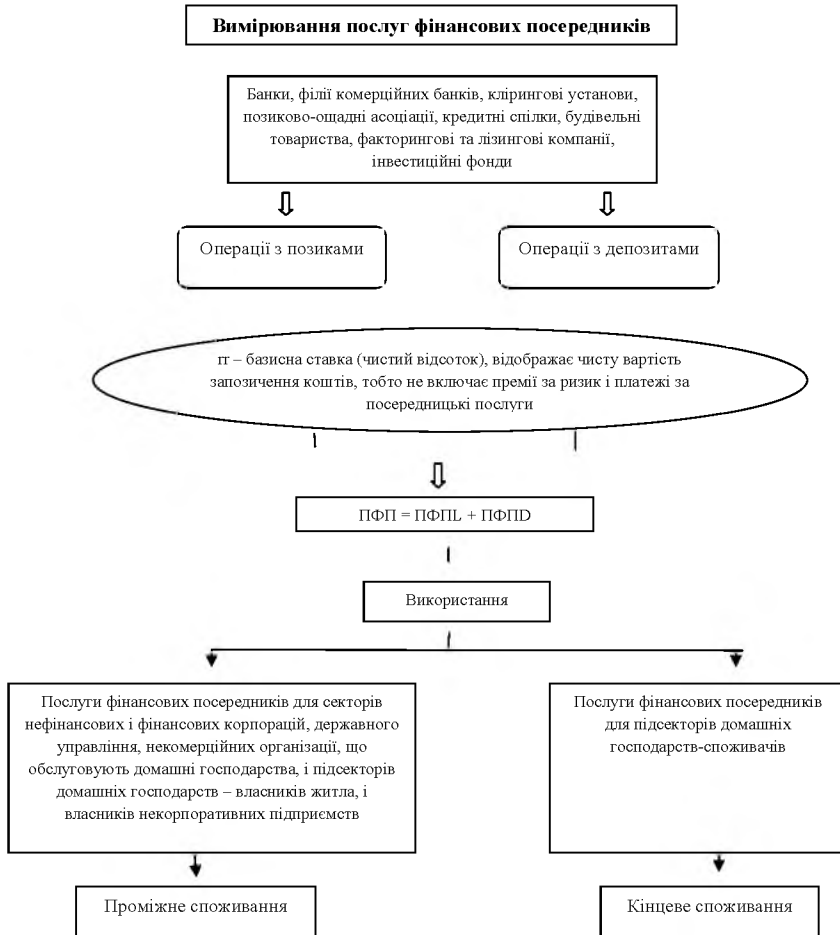

Рис.2. Методологія вимірювання послуг фінансових посередників

Основним завданням при складанні квартальних фінансових рахунків є визначення розбіжностей між статистичними даними,

тобто встановлення статистичної розбіжності. Існування статистичних розбіжностей між даними пояснюється, по-перше, різними підходами до оцінки вартості фінансових інструментів, по-друге, використанням різних первинних джерел та різною періодичністю подання звітів, по-третє, випадковими помилками. Побудова квартальних фінансових рахунків базується на багатьох первинних джерелах даних, які охоплюють грошово-кредитну статистику, статистику фінансів підприємств, статистику державних фінансів та звітність небанківських фінансових установ.

Дослідження зазначених джерел статистичної інформації дає підстави стверджувати, що існують питання щодо якості наявних статистичних даних для кожного інституційного сектору економіки. Так, якщо джерелами даних для сектору фінансових корпорацій слугують балансові звіти Національного банку України та інших депозитних корпорацій, що охоплюють всі підзвітні одиниці, то джерелом даних для сектору нефінансових корпорацій є фінансова звітність великих, середніх та малих підприємств, які не підлягають суцільному обстеженню на квартальній основі, тобто повному охопленню та деталізації даних. А дані сектору загального державного управління, що охоплює бюджетні організації та фонди загальнообов'язкового державного страхування, не завжди відповідають стандартам СНР та іноді не збігаються з даними звітів депозитних корпорацій. Щодо функціонування ринку цінних паперів, то немає якісної статистичної інформації про емісію та обіг цінних паперів, тобто відсутня статистика ринку цінних паперів за секторами економіки. У зв'язку з цим при складанні квартальних фінансових рахунків Національний банк України спирається, в першу чергу, на дані грошово-кредитної статистики.

Отже, в результаті дослідження ми дійшли наступних висновків: по-перше, аналіз динаміки показників рахунку капіталу та фінансового рахунку свідчить, що показник чистого запозичення становив вагомую частку у фінансуванні економіки держави, що є істотною характеристикою фінансово-економічного стану України; по-друге, на основі дослідження похідних фінансових інструментів з урахуванням нових міжнародних стандартів діяльності з їх вимірювання та з метою подальшого вдосконалення відображення фінансової діяльності в СНР запропоновано впровадження в

класифікації фінансових інструментів фінансового рахунку похідних цінних паперів із окресленням підходів до їх обліку; порте, подальше вдосконалення та розвиток фінансового рахунку СНР базується на новій версії СНР–2008, у т.ч. у частині визначення вартості послуг фінансових посередників.

Список використаних джерел:

1. Герасименко С.С. Система національних рахунків: [навч.посібник] / С.С. Герасименко, В.А. Головка, І.М. Нікітіна. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 217 с.

2. Головка В. Квартальні фінансові рахунки: методологічні та практичні аспекти складання / В. Головка, А. Тетерук // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 8. – С. 12–18.

3. Головка В. Система національних рахунків України: вчора, сьогодні, завтра / В. Головка // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 4. – С. 3–6.

4. Манцуров І.Г. Система національних рахунків як інструмент аналізу ефективності стратегії економічного зростання / І.Г. Манцуров // Стратегія економічного розвитку. – 2006. – Вип. 18. – С. 60–66.

5. Моторин Р.М. Система національних рахунків: Навч.посібник. – К.: КНЕЦУ, 2001. – 336 с.

6. Система национальных счетов – инструмент макроэкономического анализа: [учеб.пособие] / под ред. Ю.И. Иванова. – М.: Финстатинформ, 1996. – 285 с.